

А. С. ЧАЙКОВСЬКИЙ*
**ДОКУМЕНТАЛЬНЕ
ВИДАННЯ ПРО ДОЛІ ЄВРЕЇВ
МИКОЛАЇВЩИНИ
В РОКИ ВІЙНИ**

Судьбы евреев Николаевщины в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) / под ред. М. Д. Гольденберга. – Николаев : Изд. П. Н. Шамрай, 2013. – 408 с.

Книга “Судьбы евреев Николаевщины в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.)” – спільне видання Державного архіву Миколаївської області, Миколаївського товариства єврейської культури та Миколаївського комплексу Національного університету “Одеська юридична академія”, що стало новим кроком у висвітленні долі українського єврейства у переламний період світової історії.

Ідея створення цієї книги була підтримана відомим ізраїльським істориком й суспільним діячем та координатором програм Міжнародної фундації “Джойнт” в СНД Аароном Вайсом, а також керівником проекту увічнення імен євреїв, що загинули під час Голокосту на території СРСР, при музеї-архіві Яд Вашем Борисом Мафциром, які виявили значну увагу до діяльності авторського колективу в процесі створення та упорядкування книги.

Видання праці стало можливим завдяки виграшу гранту на публікацію досліджень з історії єврейських громад у країнах СНД, запровадженого Центром наукових працівників і викладачів іудаїки у ВНЗ “Сефер” (РФ, Москва) та Американським єврейським об’єднанням розподільним комітетом “Джойнт” (США). Значна частина фінансування одержана також за рахунок гранту, наданого Миколаївському товариству єврейської культури Міжнародним фондом підтримки проектів у сфері освіти і видавництва “Natan” (США, Нью Йорк).

Публікація книги здійснена в рамках міжнародного проекту “Історія єврейських общин”. Доктор Аарон Вайс, який дав високу оцінку виданню, цілком влучно наголосив, що викладені у книзі трагічні події

* Чайковський Анатолій Степанович – доктор історичних наук, професор.

Голокосту не вирвані із загального контексту історії єврейського населення конкретного регіону (в данному випадку Півдня України), що буває одним із суттєвих недоліків значної частини українських досліджень з даної проблематики.

Справді, у розглянутій праці, натхненником та головним редактором якої став голова Миколаївського товариства єврейської культури М. Д. Гольденберг, події 1941–1945 рр., подані на ґрунті попереднього розвитку єврейської громади Миколаївщини, відбивають своєрідність її існування по Другу світову війну включно. В опублікованих матеріалах зазначено вплив особливостей встановленого в регіоні окупаційного режиму на кількісні показники людських втрат серед єврейського населення (у цілому на території області загинуло близько 200 тисяч євреїв).

У книзі багато що зроблено вперше. Вперше зібрано воедино великий масив документів, матеріалів, спогадів і досліджень про долю єврейського населення Миколаївської області періоду Великої Вітчизняної війни. Вперше публікуються найбільш повні списки євреїв – жертв акцій масового знищення, що проводилися німецько-румунськими окупантами на території Миколаївщини (окремо представлені дані по кожному району), а також в'язнів концтаборів і гетто й осіб, депортованих на примусові роботи. Вперше подано зведений реєстр місць масових розстрілів євреїв на території області. Колектив авторів і укладачів вперше в історії подібних публікацій висвітлив не лише трагічну долю єврейського населення окупованих територій, а насамперед участь представників єврейського народу у захисті рідної землі від фашистських загарбників на фронтах Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. У книзі опублікований список євреїв Миколаївщини, загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни, спогади учасників війни.

Вступний розділ книги послідовно розкриває історію формування єврейської спільноти регіону з часів початку освоєння й заселення Півдня України наприкінці XVIII ст. і до кінця 30-х років XX ст.

Найбільший за обсягом розділ книги висвітлює трагічні події Голокосту, які мали місце на землях, територіально належних до сучасної Миколаївської області. Основною у розділі є фундаментальна глава, в якій на підставі численних документів, статистичних матеріалів, спогадів та інших джерел розкриваються основні етапи реалізації нацистської програми “остаточного вирішення єврейського питання”, що мали місце на території Миколаївщини. Підкреслено, що визначальною специфічною рисою цих трагічних подій було перебування території області у складі двох окупаційних зон – німецької (Генеральний округ “Миколаїв” Рейхскомісаріату “Україна”) та румунської (Трансністрія); динаміка та зміст у межах обох окупаційних зон були різними. Якщо у німецькій зоні окупанти розпочали тотальне знищення місцевого єв-

рейського населення у перші місяці окупації, внаслідок чого до зими 1941 р. більшість євреїв у цьому регіоні було знищено, то в румунській зоні знищення євреїв тривало довше і без методичності й організованості, характерної для німецьких окупантів. Попри це, кількість знищених євреїв у румунській зоні переважала, оскільки саме у Західному Прибужжі румунська влада створила табори для знищення євреїв, які депортувалися сюди з Одещини, Буковини та Бессарабії. Внаслідок цього кількість євреїв, знищених окупантами у межах сучасної Миколаївщини, була значно більшою, ніж загальна кількість єврейського населення, яке мешкало у регіоні до початку військових дій. У розділі подано найповніший документально підтверджений нині список євреїв, які загинули у період окупації. Також представлені відомості про осіб, що перебували у полоні та на примусових роботах і були в'язнями концтаборів; укладено реєстр місць масового знищення єврейського населення у межах області.

Виправданним є концептуальний підхід авторського колективу щодо ролі українського єврейства у військових діях. В українській історіографії останніх двох десятиліть сформувався хибний стереотип, що єврейське населення України під час війни було виключно жертвою трагічних подій Голокосту. Однак такі оцінки є надто однобічні і не відповідають історичній правді, оскільки євреї брали активну участь у військових діях на фронтах, були учасниками підпільного-партизанського руху проти окупантів. У книзі ретельно зібрано свідчення та спогади ветеранів війни, у історичному нарисі висвітлено їх участь у бойових діях, подано списки загиблих на фронті.

Понад 100 сторінок книги займає розділ, де подано матеріали Державного архіву Миколаївської області, Центрального архіву Міністерства оборони Російської Федерації, Центрального Воєнно-Морського Архіву Російської Федерації та інших архівних установ. Більшість із них опублікована вперше, становить велику пізнавальну цінність для зацікавленого читача і, безумовно, має викликати значний інтерес у майбутніх поколінь дослідників. Зокрема, опубліковано не тільки дані, зібрані впродовж 1944–1946 рр. надзвичайною комісією з розслідування злочинів німецьких і румунських окупантів, але і мало відомі широкій громадськості документи румунської окупаційної адміністрації 1941–1944 рр., частина яких вперше введена до наукового обігу, списки євреїв, що перебували у гетто, таборах у сс. Сливине, Голта, Врадіївка, Доманівка, Мостове, Богданівка, Карловка, Олександро-Дарське, Криве Озеро, хронологічні довідки про події на території області часів окупації тощо.

Виявлення і підготовку документів до публікації здійснено директором Державного архіву Миколаївської області к. і. н. Л. Л. Левченко, головним спеціалістом, к. і. н. О. В. Серединським, науковим співро-

бїтником, заслуженим працівником культури України Л. С. Климовою. Над укладанням списків і реєстрів також працювали начальник відділу інформації і використання документів М. О. Мельник, головні спеціалісти І. В. Крикалова, Н. П. Нікольчук, провідні спеціалісти Ю. А. Бугаєвська, А. В. Яковлева.

У книзі об'єднані дослідження відомих миколаївських науковців та краєзнавців к. і. н. В. В. Щукїна, д. і. н. Н. О. Рижевої, к. і. н. Н. В. Сугацької, А. М. Павлюка, Л. Б. Ташлай, О. В. Гриневич, Я. Пасика, що охоплюють історію єврейської громади Миколаївщини з кінця XVIII ст. до трагічних подій Голокосту та самі події.

Автори віддають данину жителям області – представникам інших національностей, які ризикуючи життям, рятували євреїв від страшної недолї. У книзі наведено список осіб, нагороджених званням “Праведник народів світу”.

У книзі широко використано документальне джерело “живі свідчення” – спогади очевидців та учасників подій.

Книга гарно ілюстрована, авторами ретельно підібрано архівні світлини, музеєм Миколаївського товариства єврейської культури надано фотографії ветеранів війни, а також портрети й сімейні фото загиблих євреїв, зібрано зображення пам'ятних знаків та меморіалів, споруджених на місцях масового знищення євреїв.

У цілому можна з впевненістю сказати, що книга “Судьби євреїв Николаевщины в период Великой Отечественной войны (1914–1945 гг.)” як за обсягом, так і за якістю поданого архівного й дослідницького матеріалу, не має аналогів в історії вітчизняного голокостознавства.